

## Ability and Disability in Halakha – Seeking New Definitions

Rabbi Dov Linzer

1. We are looking for redefinitions, not halakhic workarounds
  - a. For example, in response to the question – can a kohen in a wheelchair recite birkat kohanim, as the halakha requires that a person be standing? We are not looking for an answer along the lines of: “yes, by relying on the position that you can bi’ieved be sitting.” We are rather looking for the answer that: “Yes, because for this person, this constitutes standing”
2. One can identify the following areas to consider:
  - a. **Body parts** – do artificial limbs, etc., become considered as part of the body - e.g., putting tfillin on a prosthetic arm
  - b. **Halakhic acts** – for example
    - i. Holding – can one take a lulav with a prosthetic arm
    - ii. Reading – can one read a megillah through Braille?
    - iii. Speaking – can one read a Torah by seeing the letters and then signing what one sees
    - iv. Hearing – listening to megillah over Zoom or the telephone; listening to a shofar through a hearing aid, or through feeling the vibrations
  - c. **Shomeya k’oneh** – connecting to halakhic acts without doing them
    - i. Connecting to shofar blowing via vibrations
    - ii. Connecting to krait megillah through ASL
  - d. **Halakhic requirements** that are not halakhic acts, eg-
    - i. Sitting during birkat kohanim
    - ii. Ability to say מצה זו as part of magid
  - e. **Halakhic objects**
    - i. A Sefer Torah or megillah in Braille.
3. Another area, which has been dealt with extensively in the Zoom era, is what constitute presence. Three areas can be identified here as well:
  - a. What halakhot require direct presence needed (e.g., the core 10 of a minyan)

- b. What halakhot suffice with a person who connects to a core group in an ancillary way, even if he is not a part of the core (e.g., people beyond the first 10, but they still cannot lead davening, etc.)
- c. What halakhot can fundamentally be accomplished at a distance / when are people seen as mere spectators, or an audience in the presence of which the act is being performed (e.g., shiva call, saying birkat hagomel, etc.)
- d. Some very practical cases which need addressing here include:
  - i. 10 for Sheva Brakhot via Zoom; Saying Sheva Brakhot via Zoom
  - ii. Kaddish Yatom when the minyan is created through Zoom; when there is a minyan in one place
  - iii. Kiryat HaTorah, Megillah, etc. when there is a minyan via Zoom
  - iv. If a body is being sent to Israel, would aveilut not start until the body is buried even for those remaining behind because they are still connected (via Zoom at the funeral) until the burial takes place?
  - v. Beit Din for gerut via Zoom. Beit Din watching the tvilah, kabalat mitzvot etc. via Zoom or CCTV
  - vi. Beit Din for hatarat Nedarim

## SOURCES

### A. Redefining Body Parts – *focus on sources 1, 2, 3, 5, 7, 9 (and 12)*

**Crutches** – *are they ok because they are his shoes or his legs?*

#### 1. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שא

[טו] אין הקיטע יוצא בקב שלו דהיינו שעושה כמין דפוס של רגל וחוקק בו מעט לשום ראש שוקו בתוכו ואינו עושה זה להלך בו שעל כל פנים צריך הוא למקלו אלא כוונתו כדי שלא יראה חסר רגל אלא נכה רגל, כיון דאינו צורך הילוכו, אסור .

[טז] קיטע שאינו יכול לילך כלל על שוקיו... בכסא וספסלים הקטנים שבידיו מותר לצאת. קטע בשתי רגליו ומהלך על שוקיו ועל ארכבותיו ועושה סמוכות של עור לשוקיו, יוצא בהם בשבת.

[יז] חיגר, שאינו יכול לילך בלא מקל, מותר לילך בו אפי' אינו קשור בו; אבל אם אפשר לו לילך זולתו, ואינו נוטלו אלא להחזיק עצמו, אסור. (וחולה שעמד מחליו דינו כחיגר).

#### 2. משנה ברורה סימן שא ס"ק ס"ג

בלא מקל מותר - דכיון דאינו יכול לילך כלל בלא מקל **ה"ל כמנעל דידיה**:

#### 3. ערוך השולחן אורח חיים סימן שא סע' ס"א

ואומרים עוד דאפילו להיותר מקילים שבדיעות אלו מ"מ אסור לשאת בריליין (=eyeglasses) ... אפילו אם נעשה אותם של כסף ושל זהב דהכל רואים שכלי תשמיש הוא ואינו תכשיט... ואין זה בכלל בגד כלל אלא בכלל כלי תשמיש כמו כף ומזלג וסכין

ואין לומר דנתיר מפני שצריך לראות בהם בספר כמו שמותר לחיגר לילך במקל כשא"א לו להלך בלא מקל כמו שיתבאר דאין זה דמיון **דהתם הוה המקל במקום רגל אבל הכא הרי יכול לילך בלעדם** ואי משום שאינו יכול לראות בספר בלעדם לא ילמוד ...

**Wheelchairs** – *why would it be harder to see these as shoes/legs?*

#### 4. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן צ

אבל לע"ד יש טעם גדול להתירו שישב על כסא עם אופנים שיכול לגלגלה בעצמו **דהוא כמנעל שלו ועדיף ממנעל**, דבמנעל לא כל דבר שנועל על רגליו מותר לצאת בשבת כמנעל של עץ לרש"י שבת דף ס"ו ע"א אליבא דר' יוסי, אלא הוא כבגד מאחר שיושב עליו ואף שאינו קשור להכסא הוא בגד שלו שמותר ... וכמו שמותר בשבת לצאת קיטע בכסא וספסלים קטנים שבידו והספסלים אינם קשורים...

## 5. שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קע

אבל לדעתי יש לדון בזה טובא. דקיטע שעושה סמוכות לשוקיו או היגר/חיגר/ במקל, **הרי באמת ע"י המקל וע"י הסמוכות הולך הוא עצמו בהן.** נמצא שהמקל או הסמוכות מסייעים בהליכתו ודינם ממש כנעל. **אבל כאן בעגלה אין העגלה מסייעת לו בהליכתו כי הוא אינו הולך בעצמו כלל בין שלא בעגלה בין בעגלה,** א"כ אין סברא לומר שהעגלה נעשית כנעל דהא אין לו רגלים ואינו הולך ולא שייך כאן תשימש של נעל, וא"כ כמו שאיש אחר אסור להוליך את העגלה, כן גם הוא עצמו אסור לו להוליך את העגלה, שאין כאן דין נעל ואין על העגלה שם מלבוש על גופו. משא"כ סמוכות על השוקיים, הרי נעשו לבושו ממש, שהרי על ידם יכול ללכת ודין מלבוש הוא שאין עליו איסור הוצאה, כ"ז אמרתי להעיר בהחפזי.

*Sitting in a Wheelchair – Can this be considered to be standing?*

## 6. חשוקי חמד, שבת (סו ע"א) (הרב יצחק זלברשטיין)

המחבר דן במשנה שבת (ו:ח), שעוסק בכיסא וסמוכות של אדם קטע רגלים. במשנה איתא: "כיסא וסמוכות שלו – טמאין מדרס, ואין יוצאין בהן בשבת, ואין נכנסין בהן בעזרה."

...אולם המלאכת שלמה כנראה הוקשה לו למה כתב "עזרה" הרי גם בהר הבית אסור לעלות במנעלים, ולכן הביא פירוש הגאון... ונכנסים בהם לעזרה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לבד... אבל כיסא אין נכנסין בהן לעזרה, שנמצא כרוכב, ואינו עומד, שהיא מגעת לארץ, עכ"ל. משמע שאסור להיכנס בעגלת נכים לעזרה כי נחשב יושב. ומהתוי"ט משמע לכאורה דמותר...

...והנה ב' טעמים אפשר לומר למה מותר, א. רק לבריא אסור לישוב כי יכול לקיים לעמוד לשרת משא"כ הנכה. ב. **כיסא זה המעביר את הנכה ממקום למקום אין לו שם ישיבה כי הוא לא נועד לישיבה מפאת חוסר נוחיותו, שהוא מיועד להעביר את הנכה**

וכעין סברא זו שמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שנשאל אם מותר לשבת באוטובוס בתשעה באב והשיב: הישיבה באוטובוס אין לה שם ישיבה, כי לא יושבים שם לשם נוחות כי אם לשם מעבר ממקום למקום, וכך גם הישיבה בכיסא גלגלים אם הכיסא מיועד רק להעבירו ממקום למקום.

*Eyeglasses – is there any reason this should be less part of a person / his clothes?*

## 7. ערוך השולחן אורח חיים סימן שא סע' ס"א

ואומרים עוד דאפילו להיותר מקילים שבדיעות אלו מ"מ אסור לשאת ברילייין (=eyeglasses) בתיק של כסף והתיק קשור בשלשלת של כסף או זהב ותולה בצואר לתכשיט דאפילו אם נאמר דהתיק בטל להשלשלת או אפילו התיק עצמו עשוי כתכשיט ביחד עם השלשלת -

מ"מ הבתי עינים שבתוכו אין בטילים לגבי השלשלת והתיק שהרי זהו עיקר התשמיש והוא תשמיש חשוב וצריך לכל בעלי קצרי הראות... אפילו אם נעשה אותם של כסף ושל זהב דהכל רואים שכלי תשמיש הוא ואינו תכשיט... ואין זה בכלל בגד כלל אלא בכלל כלי תשמיש כמו כף ומזלג וסכין...

ואפילו אם אינו רשאי לילך בלעדי הבתי עינים כגון שהרופאים צווהו לילך תמיד בהם מ"מ נראה דאסור וישב בביתו אך אפשר דבכה"ג יש להתיר באריג בכסותו באופן שא"א שיפלו דכיון דאינו מסלקם מגופו הוויין כאחד מבגדיו וכן נראה לענ"ד להלכה

אבל אם צריך רק כדי לעיין בספר אסור לילך בהם וחייב חטאת והמקילין בזה מחללין שבת ועתידים ליתן את הדין ופתאים עברו ונענשו:

*Hearing Aids - assuming (as we do) that eyeglasses are permissible – why might hearing aids be different?*

#### 8. שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קעג

וזה מקרוב היה לי ויכוח עם רב גדול שאמר שאין לחלק בין משקפיים למכונת שמיעה, דכשם שנחוץ משקפיים לעינים כן מכונת שמיעה נחוץ לאזנים. ולדעתי אין דמיון זה עולה יפה, דמשקפיים הם כמעשה לבוש על פניו ולכן אין בהם סוג מלאכה, משא"כ מכונת שמיעה המונחת בכיסו או החלק שמונח באזנו אין לזה שייכות של לבישה... שאין שייך ע"ז שם תכשיט כיון שאינו דרך מלבוש ... וגם כאן במכונת שמיעה, כל חלק בפני עצמו אין לו ביטול שלא יחשב כמשוי...

... אבל עכשיו נתחדש מכונת שמיעה חדשה שלמראה עינים לא ניכר כלל שנמצא בה כלי שמיעה מפני שהיא כולה כמעשה משקפיים שמלבישין אותם על העינים ושתי ידות לה הנאחזים מאזן לאזן ובעובי של יד אחת מובלעת בפנימיותה מכונת שמיעה קטנה וחוט דק יוצא מהיד לאזן להמשיך את חוט השמיעה, וכפי שנהגו לצאת במשקפיים אהני ליה כח רגילותו שלגבי דידיה חשיב כלבוש או תכשיט ויש להקל בזה.

#### 9. תשובות והנהגות כרך א סימן רמד

שאלה: לצאת במכשיר שמיעה בזמנינו

במכשיר שמיעה שאי אפשר לו לשמוע בלעדיו נראה שתלוי אם לובשו באופן שמונח תמיד באוזן זהו כמלבושו ומותר, ודומיא דקב הקיטע שאם אינו יכול לילך בלעדיו שרי עיין סי' ש"א סי"ז וכעין בתי עינים (ברילען) שהאחרונים התירו כשהולך בהם תמיד.. אבל אם אינו רגיל תמיד ללבוש המכשיר רק כשנפגש עם אנשים או הולך לבית הכנסת, אבל הולך לפעמים גם בלי המכשיר אין להתיר לו לצאת בהם בשבת.

... ומיהו אם אינו נושא תמיד ברה"ר אף כשאינו נפגש עם אנשים ונושא רק לשמוע, ראוי לחשוש שאינו כמלבושו וכנ"ל, ומשקפיים שאני שנושאם תמיד, וא"כ גם כאן אין להתיר אלא כשנושא תמיד המכשיר ומהודק... כנלע"ד וכ"פ במנחת יצחק ח"א ס' ל"ז להתיר למי שאין יכול לילך בלא אזניות, (אף שמצאתי מחמירים גם בזה, ע' בהר צבי א"ח קע"ג).

*Does framing it as a refuah lead to more leniencies or stringencies? Does it more or less accurately reflect the reality?*

**10. שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן כו**

אולם יש להתיר מטעם אחר דמבואר שם בשו"ע ס"ב וסכ"ז, **דכל דבר שהוא לרפואה חשיב תכשיט ומטעם זה יוצאים במוך וספוג שע"ג המכה וכן בביצת החרגול לרפואת האוזן וכדומה, ואף על גב דבגד"ד אין זה רפוי גמור, אבל מ"מ כיון דבשעה שהוא לובשו הרי הוא שומע נראה דדמי לרפואה, ובפרט דאף בכה"ג שרק מגין על האדם מצער ג"כ יש להקל כמבואר שם במשנ"ב ס"ק ק"ח.**

**Some bottom-line rulings on Shabbat and carrying**

**11. שמירת שבת כהלכתה**

פרק י"ח

[יד] מותר לאדם הזקוק למכשיר שמיעה לצאת בו גם במקום שאין בו עירוב ולא רק במכשיר השקוע באוזן אלא אף במכשיר המורכב משני חלקים

[טו] מחוסר אבר כלשהו מותר לצאת באבר המלאכותי שהתקינו לו במקומו פרוזוסו ומותר לצאת בשיניים תותבות וכן במיתקן ליישור שיניים ומותר גם לחסר-עיין לצאת בעין מלאכותית שהותקנה לו

[טז] מי שקשה לו לראות בלי משקפיים ולכן הוא מרכיבם תמיד מותר לו לצאת בהם לרשות... אבל משקפי קריאה אסור לצאת בהם כי בוודאי יבוא להסירם ברחוב ולטלטלם ארבע אמות ברשות הרבים ובמשקפיים מורכבים ממשקפי קריאה וראיה (עדשות ביפוקאל וכדומה) אין חשש שמא יסירם ברחוב ומותר לצאת בהם לרשות הרבים

פרק ל"ד

[כז] יהודי לא יסיע את הנכה בכסא גלגלים במקום שאין בו עירוב אף שאינו רשות הרבים גמורה [קה] ואילו הנכה בעצמו מותר לו להניעו ע"י סיבוב הגלגלים במקום שאינו רשות הרבים גמורה

הערה [קה] - וע"ע שו"ת הר צבי או"ח סי קע דלא דמי להא דסי שא סע טז דהקיטע עושה סמוכות של עור לשוקיו ויוצא בהן לר"ה דשאני התם דהסמוכות עוזרות לו ללכת והרי הן כנעליו משא"כ כאן העגלה אינה עוזרת לו בהליכתו כי הוא אינו הולך בעצמו ע"ש

ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל... אבל מה שהנכה מוליך אי"ע לא חשיב כלל בגדר משא ואם העגלה טפילה לו צריך להיות מותר אפי"ה בר"ה גם מדרבנן דדוקא בטפילה לחי אסור מדרבנן שהרי גם על החי עצמו גזרו רבנן לחושבו כמשא משא"כ לגבי עצמו דלא הוה כלל בגדר משא מנין לנו להחמיר מדעתנו ולומר דאסור

[כח] מותר לצאת במקום שאין בו עירוב ומכשיר שמיעה על גופו בין במכשיר העשוי חלק אחד ושקוע בתוך האוזן ובין במכשיר המורכב ממספר חלקים [קיא]

הערה [קיא] - ... ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל דמצד הסברא נראה דאף אם המכשיר טמון בחלקו בתוך הידית של המשקפיים מפני שרוצים שלא יהא ניכר ונראה מ"מ הואיל ויוצא ממנו חוט וגם מן הממברונה שאותה תוחבים בתוך האוזן מסתבר שאין המכשיר

בטל למשקפיים מכיון שהוא הרבה יותר חשוב מן המשקפיים וכיון שכן נראה שניהם שוים ועיקר טעם ההיתר נראה דחשיב כקמיע של מומחה...

[כט] פלטה או מותקן אחר ליישור שיניים מותר לחברם בפה בשבת... ואף מותר לצאת בהם לרשות הרבים [קטו]

הערה [קטו] - דהוה דומיא דקמיע דיוצאין בו סי שא סעי' כ"ה שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל

**Transplants and mechanical organs – do they become part of the body?**

**12. מנחת אשר ב' ל"ב**

במה ששאל לדעתי בחולה לב שהשתילו בחזהו מכשיר שתפקידו לתת ללב מכה חשמלית בשעת דום לב כדי להחזיר את הלב לפעילות וכאשר הלב חוזר לפעום משמש מכשיר זה גם כקוצב לב להסדיר את קצב הלב איש זה חלה לאחרונה במחלה ממאירה ל"ע והוא חולה סופני מתייסר מאד ומשום כך נפשו בבקשתו לנטרל מכשיר זה או להוציאו לגמרי מחזהו כך שאם יגיע זמנו ולבו יפסיק לפעום מתוך מחלתו הקשה יניחו לו למות בשלוח ולא יוסיף להתייסר

... וכבודו הביא מש"כ בזה אחד הגדולים דכיון שמכשיר זה כבר מושתל בגוף האדם הוי כאחד מאבריו וכל המוציאו הרי הוא כגורם מותו...

ולענ"ד אין הנידון דומה לראייה כלל, ואין במכשיר שהושתל בחזהו של אדם ובין מכשיר אחר חוץ לגופו, וכשם שמותר להימנע מלתת לחולה זה מכות חשמל כדי להחיות את לבו שנדם כך מותר אף להוציא מכשיר זה מגופו.

ואף דפשוט בעיני דאבר שהושתל בגופו של אדם כגון לב או כליה בטל לגופו, וכיוצא בדבר כתבתי במק"א דאם השתילו שחלה מאשה זו לגופה של אשה אחרת... הילדים שיולידו יהיו ילדיה של המשותלת, אין זה אלא באבר טבעי, אבל מכשיר מלאכותי פשוט הדבר שלעולם אינו נעשה כאחד מאברי הגוף.

ואף אם נתעקש לומר דגם לב מלאכותי שהושתל בגופו של אדם בטל לגופו ודינו כלב אדם, אין זה אלא בלב מלאכותי שעושה את מה שהלב הטבעי עושה, אבל בני"ד, דמכשיר זה אינו עומד במקום אחד מאברי הגוף ואינו אמור לפעול במקום אבר מאבריו, וכל תועלתו להפריש זרם חשמלי כדי לעורר את הלב לפעול, פשוט שלעולם אינו נחשב כאיד מאברי הגוף.

אך כל זה אך למותר כי גם באבר מלאכותי פשוט בעיני שאינו בטל לגוף, אך מ"מ אין בזה נפ"מ להלכה.

**From Body Parts to Actions – which one is easier to redefine?**

**13. שו"ת להורות נתן חלק ד סימן קב**

יח) ומעתה יש לבאר מה הדין אם נימא דעל ידי כריתת הביצים הוי פצוע דכא, ברם הרופאים השתילו וחיברו ביצים אחרים מגברא אחרינא, אם ע"ז חוזר להכשרו, מי אמרינן דהחיבור וההשתלה מהני לעשותו כאילו היה אחד מאבריו בתולדה. ובאמת ספק זה יש בו נפקא מינה לכמה וכמה דיני תורה, וכגון מי שנקטע זרועו ר"ל וחיברו לו

זרוע אם זרוע שלו או של אדם אחר, אם מקיים מצות תפילין כשמניחו על זרוע זה כאילו הוא זרוע שלו, וכן לגבי חליצה אם נקטע רגלו ושתלו לו רגל אחר אם הוי כרגלו לענין חליצה. [ולענין לקיחת לולב נראה ודאי דמהני כשלקח ע"י זרוע שחיברו אליו, דהרי מבואר בסוכה (לז א) לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה עיין שם, וה"נ לא גרע מלקיחה ע"י דבר אחר. ועיין עוד להלן בשם שבות יעקב]. וכן בכהן לענין עבודה ונשיאת כפים אם היה בעל מום וחיברו אליו אבר ותקנוהו אם חוזר להכשרו. והנה בפצוע דכא מבואר בב"י אהע"ז (סי' ה') בשם ספרי, דפצוע דכא הוי פסול החוזר להכשרו עיין שם, ועיין ב"ש שם (סק"ג) ובס' חזון איש (אהע"ז סי' ט' אות ז') שאם נפצעו ונתרפאו והן שלימין כברייתן זהו שאמרו פצוע דכא חוזר עיין שם. ומעתה יש לעיין כששתלו לו ביעים אחרים ונתרפא בשלימות אם חוזר להכשרו.



### Halakhic Acts

1. Listening / שומע בעונה /
  - a. Waving flags - 'סוכה (נא:) – מניף בסודרין; תוס' (נב.) ד"ה כיון שהגיע; שו"ע או"ח קכ"ד:ח' -
  - b. Hearing via echo - שופר (ר"ה כז.) – שומע קול הברה -
2. Speech
  - a. הרהור כדיבור
  - b. דיבור על ידי הכתב
  - c. חרש - תנועת ידיו
3. Holding / Taking
  - a. Taking via something else - 'סוכה (מב.) - לקיחה על ידי דבר אחר שמיה לקיחה – שו"ע או"ח - תרנ"א:ז'

Focus on sources 14 and 15

#### Listening with Public Address systems and telephones

#### 14. שו"ת הלכות קטנות חלק ב סימן מה

חרש שמדבר ואינו שומע אלא ע"י שעושה כלי לאזנו כמין חצוצרות מהו: תשובה נראה פשוט שחייב בשופר וכי מפני שכבדה אזנו משמוע יפטר וחרש שפטור היינו שאבד ממנו חוש השמע מכל וכל והרי אמרו (סוכה ל"ז: ובתוס' ד"ה דבעינן) **לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה אף אנו נאמר שמיעה ע"י דבר אחר שמה שמיעה** (עי' בס' חיי ארי' סי' ל'):

*Is hearing defined based on what is happening on a scientific level or an experiential one?*

#### 15. שו"ת יחיה זעת חלק ג סימן נד

שאלה: השומע מקרא מגילה בבית הכנסת מפי שליח צבור הקורא את המגילה ברם - קול, האם יוצא ידי חובת מקרא מגילה?

תשובה:... השאלה היא לגבי היושבים רחוק מהשליח צבור, אשר לולא הרם - קול לא היו יכולים לשמוע את המגילה כהלכתה, ואם כן יש לדון אם זהו נקרא שומע מפי שליח צבור בר - חיובא.

ואמנם בשו"ת מנחת אלעזר חלק ב' (סימן ע"ב), דן במי ששומע דרך הטלפון קול שופר בראש השנה, ומקרא מגילה בפורים, אם יוצא ידי חובתו, וכתב, שנראה **פשוט שלגבי תקיעת שופר לא יצא**, שזה דומה למה ששינינו (ראש השנה כ"ז ע"ב) התוקע לתוך הבור או לתוך הדות, אם קול שופר שמע יצא, **ואם קול הברה שמע לא יצא**. וכן כאן שהקול שעל ידי הטלפון **דרכו לצאת כשהוא מעורב, ולא כקולו של האיש המדבר ממש**, ובודאי שגם קול השופר יהיה מעורב וישתנה כדרך הברת הטלפון, לפיכך לא יצא.

אבל לענין מגילה, חקרתי בכל הצדדים שכתב הרב השואל, ולא מצאתי כדי לאסור, שבאמת במגילה לא נפסל קולו של הקורא אם נתעבה בהברת הטלפון בשמיעה בריחוק מקום ע"כ.

והגאון רבי יוסף ענגיל בספר גליוני הש"ס (ברכות כ"ה ע"ב) דן בדבר שמיעת שופר ומקרא מגילה על ידי הטלפון שנתחדש מקרוב, וכתב... ומכל מקום נראה שאין לנו לדון משמיעה רגילה לשמיעה שעל ידי הטלפון, **שמיעה רגילה אף על פי שהיא גרמא, על ידי חלקי האויר שמתנוודים זה מזה, על כל פנים הואיל ודרך השמיעה וטבעה בכך, שפיר נחשבת לשמיעה, מה שאין כן בשומע דרך הטלפון שאין דרך טבע השמיעה בעצמותה בכך ע"כ.**

וכיוצא בזה כתב בשו"ת חיי אריה (סימן ל'), שאין יוצאים ידי חובת שמיעת קול שופר דרך הטלפון, שכל מצוה שכתבה התורה לעשות בכוונה, **עשיית המצוה על ידי שינוי וגרעון ממה שדרך רוב בני אדם לעשותה, פוסלת אותה, ומטעם זה כתב אדוני זקני בשו"ת בר ליואי (חלק אורח חיים סימן י"ט), לענין מצת מכונה, שאין יוצאים בה ידי חובת אכילת מצה כיון שנעשית בשינוי מהדרך שציותה התורה וכו' ע"ש.**

ובאמת שלפי דברי מומחים הבקיאים בטכניקה של החשמל, הקול הנשמע למאזינים דרך הטלפון או הרם - קול, אינו קולו של המדבר עצמו, אלא **הוא קול אחר הבא על ידי זרם חשמלי באמצעות ממברנא, ואם כן ממילא אי אפשר לצאת ידי חובת שמיעת קול שופר או מקרא מגילה דרך הטלפון או הרם - קול... משום שהקול הנשמע דרך מכשירים אלה אינם קול המדבר עצמו, אלא כח הבל פיו של המדבר דוחק זרם חשמלי על הטס (ממברנא) אשר שם, ומשמיע קול אחר חדש כדמותו כצלמו, ואם כן איך יתכן לצאת ידי חובת מצות אלו על ידי הקול של הטס שאינו בגדר אדם בר חיובא ע"ש...**

אמנם אחר כך ראיתי להגאון **רבי משה פיינשטיין שליט"א בשו"ת אגרות משה (חלק אורח חיים חלק ב' סימן ק"ח),** שכתב להשיב להגר"ח גינזבורג... לפי מה שאומרים המומחים שאין המקרופון משמיע הקול של האדם עצמו, אלא קול אחר הנוצר מכח קולו של המדבר, והרי הוא כמי ששומע מקול של מי שאינו בר חיובא, לדידי מספקא לי טובא, שאפילו אם נאמר שהאמת כדברי המומחים בזה, **מכל מקום כיון שהוא נשמע רק בשעה שהאדם קורא, יש לחושבו כקולו ממש, ומנין לנו עצם כח השמיעה הרגילה איך הוא, שאולי גם הוא באופן שנוצר איזה דבר באויר שמגיע לאזנו. וכן מסתבר לפי דברי חכמי הטבע, שהקול יש לו קצת שיהוי זמן בהילוכו עד שהולך ומגיע לאוזן, ומכל מקום נחשב שהוא קול האדם. ואם כן גם הקול הנשמע דרך מקרופון שהוא בעת שהאדם מדבר נחשב כקולו ממש, ומה גם שאין הדבר ברור מה שאומרים שהוא קול אחר, ולכן מצד עיקר ההלכה אין למחות ביד הרוצים לקרות המגילה על ידי המקרופון. ומכל מקום כיון שהוא ענין חדש, ואין הדבר ברור להיתר, יש למחות בידם, כדי למנוע מהם לרדוף אחרי חדשות כיוצא באלו עכת"ד.**

וכנראה שלא הוסבר לו הדבר כראוי...

והן עתה ראיתי להגאון רבי שלמה זלמן אוירבך... כתב בהערה (בסוף עמוד מ'): אחר שנדפס מאמר זה נזדמן לי לדבר עם מרן **הגאון בעל חזון איש זצ"ל, ואמר לי, שלדעתו אין זה פשוט כל כך, ויתכן שמכיון שהקול הנשמע נוצר על ידי הקורא, וגם הקול נשמע מיד כדרך המדברים, אפשר שזה חשוב כשומע ממש מפי הקורא, וכן כשומע ממש מפי התוקע בשופר. ולפי זה צריך לומר שמה שאמרו אם קול הברה שמע לא יצא, הוא מפני שדרך קול הברה להישמע קצת זמן לאחר קול האדם, מה שאין כן בטלפון ורם - קול. אולם לדעתי הוא חידוש גדול מאוד, ואינני מבין אותו ע"כ. ונראים דבריו להחמיר.**

בסיכום: השומעים מקרא מגילה דרך הרם - קול, וכן דרך הרדיו (בשידור ישיר), **אינם יוצאים ידי חובת מצות מקרא מגילה, אולם היושבים סמוך אל השליח צבור הקורא את המגילה דרך הרם - קול, שאף בלעדי הרם - קול היו שומעים היטב את קריאת המגילה מפי השליח צבור, יוצאים ידי חובתם.**

**Speaking with false teeth; reading with glasses; listening with a hearing aid**

**Notice how he validates all these activities that are done “through an instrument”. Why is listening with a hearing aid better than listening over a telephone?**

**16. שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן יח**

נשאלתי שליח צבור שנאלץ לעקור שיניו, והוא משתמש באכילה ובקריאה בשיניים תותבות, ובלעדיהן אינו יכול לבטאת כראוי האותיות אשר מוצאן בשיניים, כגון ז"ן וסמ"ך וצד"י ושי"ן, האם בכל זאת הוא כשר להתפלל כשליח צבור ולקרוא בתורה להוציא את הרבים ידי חובתם עם השיניים התותבות, או אם יש למונעו מלהיות שליח צבור?

א) הנה ראיתי בשו"ת פאת שדך (סימן לה), שכתב, ומי שאינו יכול לבטא האותיות כראוי בכלי הדיבור הטבעיים שלו, והוא צריך להשתמש בכלים העשויים בידי אדם, כגון זה שאינו יכול לבטאת אות ז"ן ושי"ן בלא השיניים התותבות, צ"ע אם הוא יכול להוציא את הרבים ידי חובתם בתפלתו ובקריאתו בתורה על ידי שיניים תותבות, שאפשר שדיבור על ידי כלים לאו דיבור הוא. וצ"ע. ע"כ.

ואני אומר שהדבר פשוט לפע"ד שהוא רשאי להוציא את הרבים ידי חובתם על ידי שיניים תותבות, ואפי' במצות דאורייתא, כגון פרשת זכור ופרשת פרה, וקידוש בליל שבת, וכי"ב, שכל שהוא מבטא יפה את כל האותיות כדת וכדין, אף על פי שזה נעשה ע"י שיניים תותבות, יכול לשמש שליח צבור ולהוציא את הרבים ידי חובתם. הא למה הדבר דומה... כי מעשים בכל יום שהזקנים שאינם יכולים לקרות בתורה אפילו תיבה אחת מתוך הספר, אלא על ידי בתי עינים (משקפיים), עולים לספר תורה ומברכים לפני קרה"ת ולאחריה, ואין פוצה פה ומצפצף... וגם בדין חליצה דכתיב ונגשה יבמתו לעיני הזקנים, ועינינו הרואות כי רוב בעלי הורה המה חכמים וזקנים ממש היושבים אצל החליצה, ורואים על ידי בתי עינים, ולא שמענו מעולם פוצה פה ומצפצף...

ומעתה יש ללמוד לנ"ד, שכשם שראיה ע"י כלי, היינו בתי עינים, חשיבא שפיר ראייה, כך דיבור ומבטא מדויק. על ידי כלי, היינו שיניים תותבות, חשיב דיבור ממש, ויכול להוציא את הרבים ידי חובתם.

ב) ועינא דשפיר חזי בשו"ת הלכות קטנות ח"ב (סימן מה) שדן בדבר חרש שמדבר ואינו שומע אלא על ידי כלי כמין חצוצרות אצל אזנו, האם חייב במצות שמיעת קול שופר, ומוציא את אחרים ידי חובתם, והשיב, נראה פשוט שחייב במצות שופר, דאטו מפני שכבדה אזנו משמוע יפטר משמיעת שופר, ולא אמרו שחרש פטור אלא כשאבד ממנו חוש השמע מכל וכל. וכי"ב אמרו (סוכה לז א) לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, ואף אנו נאמר שמיעה ע"י דבר אחר שמה שמיעה. ע"כ... וכן פסק המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן נ) הנ"ל, שכשם שראיה ע"י בתי עינים חשיבא ראייה וכנ"ל, כך שמיעה ע"י חצוצרות נחשבת שמיעה, ונקרא פקח, וחייב במצות, ומוציא אחרים ידי חובתם. ע"ש...

ומכאן יש ללמוד למי שאינו יכול לשמוע אלא על ידי מכונת שמיעה חשמלית, שאין דינו כחרש, ורשאי לקרות המגילה ולתקוע בשופר להוציא את הרבים ידי חובתם... ועכ"פ לפי דרכנו למדנו ששמיעה ע"י כלי חשיבא שפיר שמיעה לדונו כפקח בכל דבריו. והוא הדין לדיבור ע"י כלי כגון שיניים תותבות חשיב דיבור ממש לכל דבריו, ולהוציא את הרבים ידי חובתם, ואין שום ספק בדבר. כן נ"ל להלכה ולמעשה.

**Speaking through Writing & Sign Language and Hearing with Lip Reading – Status of a Deaf Person**

**17. בבלי, גיטין (עא).**

אמר רב כהנא אמר רב חרש שיכול לדבר מתוך הכתב כותבין ונותנין גט לאשתו אמר רב יוסף מאי קא משמע לן תנינא נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך והרכין בראשו בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו...

אמר ר' זירא אי קשיא לי הא קשיא לי דתניא אם לא יגיד פרט לאלם שאינו יכול להגיד אמאי הא יכול להגיד מתוך הכתב אמר ליה אביי עדות קאמרת שאני עדות דרחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם...

מיתבי חרש לא הלכו בו אחר רמיזותיו ואחר קפיצותיו ואחר כתב ידו אלא במטלטלין אבל לא לגיטין תנאי היא...

### **18. תוספות יבמות (לא): ד"ה דחזו**

ואר"י דשמע מר"ת שנוהגין עכשיו ששולחין העדים עדותן בכתב ידם לב"ד ולא קרינן ביה מפיהם ולא מפי כתבם כיון שהם זוכרין עדותן והא דתניא במי שאחזו (גיטין דף עא.) ואם לא יגיד פרט לאלם שאין יכול לדבר ופריך ואמאי והרי יכול לדבר מתוך הכתב שאני עדות דרחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם שאני אלם שאין ראוי להגיד כדאמרין (מנחות דף קג:) כל שאין ראוי לבילה כו' אבל אחר מועיל כתב ידו כשזוכר העדות ומיהו בפירוש חומש (דברים יט) פרש"י ע"פ שנים עדים פרט שלא ישלחו כתבם לב"ד.

### **19. מנחת אשר ח"ב ס' פ"ו**

כ"ג מנחם אב תשע"ג...

בשאלה זו כבר נחלקו גדולי הדורות לפני דהנה מבואר במשנה ובגמ' שחרש שאינו שומע ואינו מדבר אינו בר דעת...

... אבל בזמנינו שרובם המכריע מגיע לדעת שלימה והם מתפקדים כאחד האדם אם ע"י שפת הסימנים ואם ע"י קריאת שפתיים דינם כפקחים גמורים ובירושלים עיה"ק זכינו שיש כולל אברכים שכולם חרשים אילמים והם לומדים סוגיות הש"ס בעיון ובהבנה וכמה רחוק לומר שדינם כשוטים...

ועוד חוכך אני בענין זה דאפשר דחרש המתקשר עם בנ"א באופן שוטף ותדיר בשפת הסימנים חשיב כחרש המדבר ואינו שומע דאטו בנדר ושבועה עסקינן דבעינן דוקא ביטוי שפתיים וקול היוצא מגרונו ומה לן אם מדבר בהשמעת קול או בתנועות שפתיים ותנועות ידיים כל שמתקשר באופן שוטף ומשתמש בשפה ועדיף מכתובה דלא מהני דלעולם אין הכתיבה משמשת כאמצעי תקשורת רציף ושוטף בין בנ"א ולא מצינו בגמ' ובפוסקים אלא דלא מהני כאשר חרש עונה לשאלות בכתב על הן הן ועל לאו לאו אבל כל שמתקשר בשפה כלשהי הוי כמדבר

וביותר נראה כן עפ"י הידוע היום דבאמת כל עצם מום החרשות אינו נוגע כלל לכח הדיבור וכל הסיבה שהחרשים אינם יודעים לדבר אינה אלא משום שאינם שומעים... ומשו"כ נלענ"ד דלאחר שהכריע רבינו הדברי חיים דחרש המדבר בלשון עילגת מדבר הוא... ה"ה לחרש המתקשר בשפת הסימנים, כיון שהוא מתקשר עם אנשים באופן שוטף וכאדם המדבר לחבירו כך היה נראה לענ"ד לולי דמסתפינא מחבראי ודו"ק בעומק הדברים...

### **20. תשובות והנהגות כרך א סימן תשע**

שאלה: נשאלתי בחרש שאינו שומע ולא מדבר רק שבבית ספר מיוחד למד להכיר דיבור אחרים ומדבר בתנועות שפתי - מה דינו לענין חיוב מצוות ולגיטין וקידושין

... ואם כן לפ"ז בנדון שלפנינו שהוא חרש מעיקרו אף שהוא כמדבר מתוך הכתב, דינו כחרש ופטור ממצוות.

אמנם נראה דלא דמי דהתם מיירי כשאינו מדבר ממש, אלא כלשון עלגים שרבים לא הבינו אף שאפשר היה להבין, וע"כ מדמין לדיבור מתוך הכתב שדומה לרומז, אבל אם מדבר בתנועות שפתי באופן ברור יותר כמו היום שכמה

בתי ספר התקדמו והדיבור יותר בהיר עד שרוב בני אדם יכולים לשוחח עמו ולהבין היטב, עדיף מרמיזה בעלמא ועדיף טפי ומועיל. ומעתה בנידון שלפנינו נראה דעדיף ממי שמדבר ברמיזה או בכתב, דהכא הוא גם מבין תנועת שפתים בבני אדם ודומה לשומע, ואף שרואים שאינו מעורב בבריות כ"כ, יש לומר דהיינו מפני שהוא בעל מום גדול ומרגיש מוגבל ע"כ מתבייש, ואינו מתערב אלא כשנחוץ לו ביותר, אבל הוא כשלעצמו יודע ומבין ודומה לשומע ממש ורומז לדבר ודינו כבן דעת.

... וע"ע בבית שלמה (או"ח סימן צ"ה) שלדעתו אף שומע ע"י ראית תנועת שפתים ומדבר קצת אלא שאינו יכול לבטא התיבה כראוי מ"מ מדבר מיקרי ומדבר ואינו שומע אין דינו כחרש, ובשו"ת מהר"ם שיק אה"ע סימן ע"ט מסתפק בזה, וע"ע באחרונים מש"כ בזה ואכמ"ל.

**Responding Amen without Hearing**

**Notice the assumption that one cannot fulfil her obligation this way. Is this only because the flags don't specifically communicate the text of the brakhot?**

**Would there be a more lenient standard for שומע כעונה than for what constitutes the act itself?**

**21. שו"ת יחיה זעת חלק ב סימן סח**

שאלה: השומע סליחות בביתו דרך הרדיו בשידור חי, האם חייב לענות אמן אחר הקדיש שאומר השליח צבור, והאם חייב גם כן לענות ו"ג מדות עם הצבור?

תשובה: במסכת סוטה (דף לח:), אמר רבי יהושע בן לוי, אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים...

והן אמנם הקול הנשמע דרך הרדיו, איננו הקול הטבעי היוצא מפי השליח צבור, אלא הוא קול הבא על ידי זרם חשמלי באמצעות ממברנא, ואין לדמותו לשומע מתקליט של גרמופון שבודאי אינו עונה אמן אחר ברכתיו... לפיכך נראה שרשאי לענות עמהם. והרי זה דומה למה שאמרו בסוכה (נא:): במעשה של בני אלכסנדריא של מצרים שהיה שם קהל רב ולא היו יכולים כולם לשמוע מפי השליח צבור את הברכות, והיו מניפים בסודרים כדי שידעו חתימת הברכות ויענו אמן. והסבירו התוספות שם /סוכה נא: / וכן בברכות (מז ע"א) שאין זה בכלל אמן יתומה, הואיל והיו יודעים באיזו ברכה השליח צבור עומד, ורק לא היו שומעים אותו. וראה בשלחן ערוך אורח חיים (סימן קכד סעיף ח). והוא הדין כאן שהוא שומע הקדיש ויודע על מה שהוא עונה אמן רשאי לענות.

... אולם לפי מה שנתבאר בדברינו נראה להלכה שאינו יוצא ידי חובתו בברכה זו מכיון שלא שמע הברכה במישרין מפי אדם בר חיובא, אלא באמצעות הממברנא שברדיו, שהוא מכשיר הקולט את קול האדם...

בסיכום: השומע סליחות ו"ג מדות דרך הרדיו בשידור חי, עונה אמן ו"ג מדות, אבל השומע קידוש או מקרא מגילה מהרדיו, אינו יוצא ידי חובתו, שחייב לשמוע מפי אדם בר - חיובא, ולא דרך גלי האתר. ולשומעים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב.